

Panteon Z Slovanů

- u západních Slovanů máme ještě méně hodnověrných zpráv o jejich kultu než v případě SZ Slovanů
- proto vycházíme mnohdy i z **ne zcela přesných vyjádření a neúplných zpráv**, často z **pozdějších dob**, kdy už bylo oficiálním náboženstvím křesťanství, takže v nich postrádáme tak žadoucí **autentičnost**, navíc jsou už bez výhrad nazírány prizmatem **křesťanství**

Česko

- o předkřesťanském kultu u nás máme **málo hodnověrných zpráv**:
- ***Kristiánova legenda*** (asi z konce 10. stol., psána latinsky) mj. uvádí:
 - „Místní obyvatelstvo se oddávalo „*uctívání model... sloužíce modlám a bůžkům a bujně slavíce oběti podle pohanských obyčejů...*“

– o knížeti **Bořivojovi I.:**

„...měl také manželku jménem Ludmilu... a tato se mu rovnala v bludu pohanském, obětujíc modlám...“

– dále že za života **knížete Václava** (cca 907–935): *„Nebyly ještě z kořene vyplety pověřčivé obřady pohanské, lidé horlivě přinášeli modlám hanebné žertvy a pokrmy a nápoji z nich se poskvrňovali. /.../ On sám pohanské svatyně se zemí srovnal.“*

- i **Kosmas** (nejstarší český kronikář, žil 1045–1125) ve své kronice ***Chronica Boemorum*** zdůrazňuje spíše **pohanské zvyklosti** než uctívání konkrétních božstev, nicméně zde nacházíme popis se silně **mytickým podtextem:**

– *„Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje přírodních míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi 2 řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl. Tehdy starosta, jehož ostatní jako pána provázeli,, mezi jiným takto promluvil k své družině: ,Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy*

cesty po neschůdných lesích, zastavte se a oběťujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem předurčené...“

– dále píše:

„Z nich nejstarší se jmenovala Kazi, jež Médeji z Kolchidy nic nezadala v znalosti bylin a věštech, ani Asklepiovi v lékařském umění... Když byla k vládkyni vzata, /.../ navedla Tetka hloupý a nerozumný lid, aby se klaněl Oreadám, Dryádám a Amadryádám [jde o antické nymfy] a ctil je; zavedla též celou pověrečnou nauku a učila modloslužebným řádům; a tak dosud [do doby Kosmovy] mnozí vesničané jsou jako pohané: jeden ctí prameny aneb ohně, jiný se klaní hájům, stromům nebo kamenům, jiný oběti vzdává vrchům nebo pahorkům, jiný se modlí k hluchým a němým bůžkům, jež si sám udělal, a prosí je, aby ochraňovali jeho dům i jeho samého...“

– podle **archeologických nálezů** je to však **nesmysl**, kolem Řípu lidé sice žili ještě dávno před příchodem Slovanů, ale první Slované (s nimi i Češi) se usazovali nejprve v jiných lokalitách (např. na dolním toku Labe)

- není jisté, do jaké míry **Kosmas** (vystudoval v Belgii) zachoval původní vzory a významy a do jaké je **upravil**, neboť byl horlivým **zastáncem křesťanství**, tudíž bylo v jeho zájmu (jak ostatně vyplývá z úryvků) původní pohanství za pomoci patřičné **ideologie** vymýtit
- sám s povděkem přijímal všechna **opatření i nařízení** směřovaná **proti zastáncům původní víry** (ať šlo o nařízení svěcení **neděle** jako dne bez práce, či o **pohřbívání** mrtvých do země na místo jejich žehu)
- *„Pověrečné zvyky, jež vesničané, ještě napolo pohané, zachovávali v úterý nebo ve středu o letnicích tím, že přinášeli dary, u studánek zabíjeli oběti a zlým duchům obětovali, dále pohřby, jež se děly v lesích a na polích, a hry, jež podle pohanského obřadu konali na rozcestích a křižovatkách jako pro odpočinutí duší, a konečně i bezbožné kratochvíle, jež rozpustile provozovali nad svými mrtvými, volajíce prázdné stíny a majíce škrabošky na tvářích.“*
- tyto obřady a zvyky **zakázal** český kníže **Břetislav II.** (vládnul v letech **1092–1100**)
- více in: *Kosmova Kronika česká* (Praha, 1975)

- důležitou informací nám přináší latinsky psaný text **Homiliáře opatovického** (autorem je patrně pražský **biskup Herman**):
 - jde o souhrn **církevních nařízení** proti **vyznavačům pohanských zvyklostí**, datovaný cca do poloviny **12. stol.**
 - mluví se zde o **uctívání jednotlivých kultů**, které jsou děleny na 2 hlavní skupiny:
 - 1) věci přírodní** – slunce, měsíc, hvězdy, řeky, hory, stromy atd.
 - 2) démoni** – strigy [krvelačné ježibaby], vlkodlaci, duše zemřelých aj. (více in Jan Máchal: **Bájesloví slovasnké**)
 - křesťanští duchovní jsou zde vybízeni k **rázným zákrokům** proti takovému „nepravostem“, vymykajícím se křesťanskému pojetí
 - jsou zde uvedeny i pro nás zajímavé konkrétní **příklady** takových „nepřístojných chování“ provozovaných nad **zemřelými**:

„Dábelské průpovědi, které si lid navykl provozovat v nočních hodinách nad mrtvými, i hlasitý smích, jež používá, při zapřísahání Boha všemožného zakažte.“
 - dále konání **obětí** u **kultovních míst**:

„A naprosto žádné zvíře ani u stromů, ani u pramenů nikterak neobětovat, neboť takovými případy je Bůh drážděn ke hněvu.“

- brojí se zde i proti **pohanským praktikám** provozovaným **křesťany**:

„Zapomněli totiž na svého Pána Stvořitele a jedni uctívají slunce, druzí měsíc a hvězdy, další řeky a ohně, jiní hory a stromy, tak jak to dosud mnozí pohané činí. Přemnozí i v této naší zemi uctívají démony, křesťané jsou pouze podle jména a jsou horší než pohani.“

- i o lidech s **nadpřirozenou mocí** (šamankách) je zde zmínka:

„Ženy, o nichž se říká, že mohou přivolat krupobití, odhalte všemi způsoby, aby byly veřejně obviněny.“

- více in: Zíbrt, Č.: *Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku* (Praha, 1894)

- často se tvrdí, že neznáme žádná možná **jména českých slovanských bohů**, ale není to pravda, pár jich známe (byť s velkorysým spolehnutím na kusé zdroje):

- nejstarší **jméno** konkrétního **boha** nacházíme až v zápisu ze 14. stol. v kompilačním, latinsky psaném díle **kronikáře Neplacha** (1322–1371), jenž k **9. stol.** uvádí:

*„Začínají děje a činy českých knížat a králů, z nichž někteří byli pohané...
Měli jakousi modlu, kterou uctívali jako svého boha a kterou nazývali
Zelu.“*

- snaha o definitivní potvrzení **reálné existence** takového **kultu** a jeho bližší charakterizace se však zdá být nemožná
- **etymologicky** jde o jméno značně **nejasné**, což s jeho pozdní zmínkou (14. stol.) budí **rozpaky** a posiluje nejasnosti
- nicméně se s názvem tohoto boha či kultu setkáváme ještě 2x:
 - **1)** v téže době německy psaných **Veršovaných letopisech**
 - **2)** v **16. stol.** v česky psané **Kronice české** (tiskem 1541), jejíž autor **Václav Hájek z Libočan** (†1553) je v charakteristice dokonce podrobnější, nicméně víme, že byl až příliš obdařen fantazií a literární invencí (takže se jedná spíše o umělecké literární dílo žánru „kronika“)
 - Hájek klade událost ještě dále do minulosti, do roku **734**:

„Kníže a kněžna uradivše se spolu rozkázali sú rypáka povolati, jemu zlato ukázavše dali z něho veliký k podobenství člověka sedícího na stolici udělali obraz. Rypák jako muž místerný velmi krásnú postavu učinil, kněžna Libuše a kníže Přemysl, davše obvláštňi příbytek tomu

obrazu učiniti, v tom tajném místě jej postaviti dali a velikú poctivost jemu činili, vlasy a nehty časem sobě obřezující na uhle kladli a před ním pálili, Zelú jemu říkali.“

- více in: Hájek z Libočan, V.: *Kronika česká* (Praha, 1981)
- mimo to Hájek zaznamenává i **jména jiných bohů**, vždy ke konkrétnímu roku vztahujícímu se k zápisu: **Klimba** (712), **Krasatina** (775), **Krosina** (891 a 892)
- o mytologické postavě z českých dějin **Tetě**, dceři **Krokově**, jež bývala nazývána též Tetka, píše:
*„Po nedlühém pak času s svými pannami i se vši svou čeledí na ten hrad se přibrála a tu se posadila jsúci na tom hradě u veliké svobodě, divné a neobyčejné věci provozovala. Častokrát také na tu horu, jenž nad Tetínem jest ku západu slunce, kteráž Pohléd' slove, vstupovala a bohyni své, kteráž **Klimba** sloula a na jedné vysoké skále postavena byla, velikou poctivost činila, modléci se a proséci, aby jí i čeled' její všecku ta bohyně spravovala.“*
- o další mytologické postavě z českých dějin – knížeti **Nezamyslovi** – píše (ukázka je nyní zcela v původní češtině):

*„Roku toho [775] pod Horou kteráž slove Jilová a neb Jilovay v udolij jednom kteréž jmenovali Křivaj Duol, hoš syn Sylkuov nalezl velikú hodnost Zlata, kteréž kázal spustitit na osm kusův, a po osmi svych Pacholcych Nezamyslovi na Vyšehrad poslal: Knijže Nezamysl přijav Zlato po diekovánij učinil, a ty kteříž přinesli prošyvanicemi daroval, povolav pak Rypáka, rozkázal jemu ztoho zlata **Krasatinu** udielati, kteráž když byla udielána, a v tajném mijstie pod zemij postavena: Nezamysl y Lidomijra veliké kauřivé obieti na uhlé rozpalené Smolničky a Hřivky, to jest vlasy kladuce činili, a zvláštie na den nového Miesyce [novoluní]. Niekteřij pišij, že jsau se toho času při tiech obietech mnozy divové dáli, a niekdy y Krasatina odpoviedi dávala, a když miel který Knijže neb Kniežna umřijti, Krasatina kteráž vždycky stála ležící se ukázala.“*

- a poslední zmiňovanou bohyní (a to hned 2x) je **Krosina**, roku **891** v době vlády knížete **Bořivoje** (1. historicky doloženého českého panovníka a zároveň 1. panovníka křesťanského):

*„Téhož léta žádala jest Lidmila [sv. Ludmila, jeho manželka] Bořivoje knížete, aby dal jednu velikú modlu ze zlata udělati. Bořivoj povolav rypáka kázal slíti obraz ženské postavy, větší než který člověk. A Lidmila kněžna dala jí jméno **Krosina**, a ta jest hned do tajného místa*

postavena. Lidmila kněžna na každý den jí činieci oběti u veliké měla jí poctivosti, tak aby olejné světlo před ní hořelo ustavičně, připravila.“

- následujícího roku **892** je **Krosina** opět zmiňována – když měla svým přičiněním na zemi postiženou velkými suchy přivolat blahodárny déšť:
„...a hned žádala [Ludmila] Bořivoje, aby kázal kamennou nádobu udělati a do ní vína naliti a postaviti před Krosinu bohyni. Kníže na žádost její to učiniti rozkázal. I nepršel jest před tím žádný déšť 3 měsíce, a jakž to učinili, té noci spadl hojný déšť na zemi, i domnívali se a tak všickni pravili, že by to Krosina za ten nápoj no bohy nejvyšším Jupiterovi [latinské jméno řeckého Dia] vyprosila, aby skrze obět toho vína jich země svlažena byla.“
- tento komentář už zjevně dokládá velkou míru Hájkovy **obrazotvornosti**, což je mj. patrné i ze vzájemného poměru slovanské **Krosiny** a antického **Jupitera**, což v nás největší důvěru nevzbuzuje, nicméně se to tak mezi lidem tradovat mohlo...
- poslední **jména** dvou patrně bohů uvádí opět Hájek z Libočan – a to v souvislosti s **Krokovou smrtí**, kterou zasazuje do roku **709**:
„Když uslyšal všeckem lid, že jest pán jejich umřel, všickni sú z svých příbytkův jako včely k matce běželi a někteří derúce nehty své líce

*křičeli: „Ach, ouvech, pane náš, již si umřel, kdo nás spravovati bude? Nebudeť nalezen ve vsí zemi.“ Dcery jeho pravily: „Ó **Merote**, ved' jej po světlé cestě, ó **Radamáši**, vedlé jeho spravedlivosti sud' jeho hlavu, nedej tasanuom zahubiti.“*

- až v **17. stol.** se objevili autoři (G. Papanek, P. Stránský, J. Středovský), kteří v Hájkově vyprávění spatřovali čistou **fabulaci**
 - tím inspirováni fabulovali **jména fiktivních bohů** z dávného zdejšího prostředí: **Hladolet, Chasoň, Krasopaní, Ladoň, Ninva, Nočena, Zeloň, Živěna** apod.
- je pravděpodobné, že dávné slovanské obyvatelstvo na našem území znalo přinejmenším hlavní bohy slovanského panteonu jako byl **Perun** či **Veles**, ač o tom postrádáme přímé doklady
 - o tom by však mohly svědčit zažitá lidová **pořekadla a rčení** z pozdější (už ranně křesťanské) doby, ve kterých figurují oba tyto bozi, byť později už v **degradované či pozměněné formě**:
„Do Peruna!“, „U Velesa!“ apod.

- nicméně můžeme doložit víru i uctívání **bájných bytostí nižšího řádu** (přírodní kult), jimž byla domovem volná příroda a které neměly žádné **svatostánky ani modly**
- obyvatelé vesnic zcela odkázáni na **zemědělství** (už z logiky jejich životní situace) uctívali **přírodní bůžky**, takže snad ani nemuseli uctívat žádné hlavní bohy slovanského panteonu, když pro ně byl nejdůležitější **zemědělský roční cyklus** se všemi důležitými **svátky** (tj. od slova „**svatý**“, neboť šlo o obřady)
- **Krakonoš:**
- lokální božstvo či démon, snad mohl souviset s bohem **Krokem/Krakem** (viz bájný kníže **Krok**)
- popisován buď **antropomorfně** jako statné postavy, s dlouhými vlasy i vousy a obličejem ošlehaným větrem, nebo **zoomorfně** s jeleními parohy, lvím ocasem a kozíma nohama

- vystupuje též pod jmény **Liczyrzepa**, **Rubezahl** či **Rýbrcoul**, u nás je však nejznámější jako Krakonoš
- jeho stopy najdeme v celém **Podkrkonoší**
 - zodpovědný za **proměnlivé horské počasí**
 - měnil velikost – býval **trpaslíkem** i **obrem**, ale také zlatým pacholetem (jak popisuje Eva Koudelková ve své knize *Krakonoš v literatuře*)
 - Vlachové, kteří v Krkonoších hledali drahé kovy, si ho představovali jako **boha podzemí**, který žárlivě střeží své poklady
 - stal se také **patronem bylinkářů**, kteří na horách sbírali zázračné bylí a vyprávěli si o jeho kouzelné zahradě
 - bylo o něm napsáno a natočeno mnoho příběhů
 - patří nejen k české, ale i k německé lidové tradici

Polsko

- vyznávání pohanské slovanské víry v Polsku vykazuje podobné znaky jako v **Čechách** – se vzácnou výjimkou pomořanských měst **Wolin** a **Štětín**, kde byl místními Slovy uctíván bůh

Triglav

- byl uctíván i v jiných místech Polska, poměrně blízko moravsko-slezským hranicím, kde s jeho kultem souvisela **hora Ślęża** (nad městečkem **Sobótka**, jižně od Wroclawi), jež byla posvátným střediskem kmene **Slezanů**, jmenuje se podle ní celé Slezsko, ne nadarmo jí bylo přezdíváno „**slezský Olymp**“
- historické dokumenty z dob raného křesťanství praví, že Slované na hoře konají „*proklaté pohanské obřady*“
- dodnes se na vrcholu hory dochovaly **kamenné kruhové konstrukce** datované do předslovanského **halštatského období** (700–400 př.n.l.), představující pravděpodobně místa, kde se konaly náboženské obřady spojené s **uctíváním slunce**
- jsou tam i **pozůstatky kamenných valů z 8.–9. stol.**, tedy z doby slovanského pohanství v J Polsku [viz fotky]

hora Śleża

hora Šleza:
fragmenty
kultového valu z
8. – 9. stol.

hora Ślęža: kultovní kameny
se slunečnými či bleskovými
symboly

- k potencionálnímu uctívání všeslovanských bohů Peruna a Svarožice poukazují nepřímo pouze podobně znějící **toponyma** a **osobní jména**
- polští **kronikáři** existenci předkřesťanského pohanského kultu většinou **zamlčovali**, proto je překvapující obsáhlá zpráva krakovského kronikáře a historika **Jana Długosze** (1415–1480) v jeho latinsky psané 12dílné kronice ***Letopisy nebo kroniky proslulého Polského království***, obsahující popisy jednotlivých božstev (v porovnání s antickými) uctívaných polskými Slovany, i výjevy z jejich náboženského života:
 - „*Poláci v počátcích své existence byli vyznavači model a ctili velký počet bohů a bohyň, jako Jupitera, Marta, Venuši, Pluta, Dianu, Cereru, nakaženi bludy jiných pohanských kmenů. Nazývali pak Jupitera ve svém jazyce **Jesze**, věřice a mínice, že od něho jako nejvyššího boha všechny pozemské statky a události jak dobré, tak i špatné pocházely. Jemu rovněž před jinými bohy větší úctu vzdávali a častěji skládali oběti. Marta, z něhož touhy básníků udělaly boha války, nazývali **Łada**, modlili*

se k němu, aby získali odvahu a kvůli vítězství nad nepřáteli, uctívajíce ho nesmírně divokými obřady.

*Venuši, zvanou **Dzidzila**, považovali za bohyni manželství a prosili ji o zajištění hojného potomstva synů a dcer. Pluto se u nich nazýval **Nyja**. Považovali ho za strážce pekla a ochránce duší po jejich odchodu z těla: prosili ho tedy, aby je po smrti doprovázel do lepších sídel podzemního světa. Postavili mu rovněž svatyni v Hnězdně [od 8. stol. tu na návrší Lecha stálo obranné hradiště kmene Polanů], do níž přicházeli ze všech stran.*

*Dianu si podle pohanské pověry představovali jako ženu a pannu, k jejíž soše vdané ženy a dívky přinášely jako oběť věnce. Cerera byla uctívána hospodáři a rolníky, kteří jí kvůli své činnosti skládali oběti z obilí a zrna. Měli také božstvo příjemného období, které ve své řeči jmenovali **Pogoda**, jako dárkyni hezkého počasí. Byl též bůh života, jehož nazývali **Żiwie**.*

*A protože pohanství Poláků se nacházelo v rozlehlém kraji porostlém háji a lesy, o nichž si prastarí národové mysleli, že jsou sídlem a panstvím Diany, Cereru si pak představovali jako matku a bohyni polní úrody, kterou kraj potřeboval, proto Dianu v jejich řeči **Dziewana** zvali a Cereru*

*nazývali **Marzana**, jež byly u nich v obzvláštní úctě a vážnosti. Proto těmto bohům a bohyním Poláci budovali svatyně a sochy, jmenovali kněze a stanovili rozmanité obřady, světili háje na nejlepších a nejlidnatějších místech, aby jim projevovali úctu a klaněli se jim. Tam se shromažďovali muži a ženy spolu s dětmi, konajíce oběti a upalující kusy dobytka a dalších zvířat a někdy i lidi zajaté v bitvě. Věřili, že oběťmi usmíří mnohé místní bohy, a v konkrétní dny a dobu vytyčili místa, na která svolávali lid obojího pohlaví ze sídel a osad. Ta místa obcházeli dokola za nemravného zpěvu a nevázaností, někdy za tleskání, smyslných pohybů a jiných rozpustilostí v písních, zábavách a nestoudných jednáních, přičemž vzývali zmíněné bohy ustáleným zvykem. Takové obřady a některé památky na ně, ačkoliv již před pěti sty lety, jak víme, Poláci přijali křesťanství, až do dnešních časů opakují se každoročně na svatodušní svátky. Pohanské modlářství připomíná místo zvané v jejich jazyce **Stado**, poněvadž se na něm shromažďují houfy lidí, kteří rozděleni na skupiny čili zástupy prostopášníků a požitkářů, rádi oslavují tyto svátky hostinou a nevázaností.“*

– více in: Pełka, L.: *U stóp Słowańskiego Parnasu* (Varšava, 1960)

- těžko říct, zda autor popustil uzdu **fantazii** (jako u nás možná Hájek z Libočan) a nechal se inspirovat lidovým **folklorem**, odkud mohl čerpat jména bohů a jiné názvy, za pozornost ovšem stojí připodobnění božstvům **antické mytologie**, které v jeho popisu působí důvěryhodně
- **pohanské praktiky** přetrvávaly i v Polsku ještě velmi dlouho v **křesťanské éře**, jak dokazují krakovské a vratislavské statuty ze 14.–15. stol.:
 - **Krakovské statuty**: *„Proto zakazujeme, aby se v době Velikonoc odehrávaly pohanské zpěvy, při nichž jsou vzývány a uctívány modly.“*
 - **Vratislavské statuty**: *„Rovněž jsou ženy zaříkávačky, které používají např. pichlavé byliny jako přívěsky ke krku, lidově zvané nawanszy, nebo které hádají z ruky, vosku, líjí rozpuštěné olovo, sledují oheň, vodu, ptáky a podle toho všeho předpovídají budoucnost...“*

Lužičtí Srbové

- zde máme vsutku jen velmi kusé zmínky o původním slovanském kultu
- za zmínku stojí jméno **posvátného háje** „*Svatobor*, kterému *místní vzdávali naprostou úctu a za nedotknutelný ho nadále považovali*“ i po jeho vymýcení **křesťanskými misionáři**, kteří na tom místě postavili **kostel Schkeitbar** u Lipska
 - není tam žádná ves jen kostel (dnes evangelický)
- s konkrétními **názvy božstev** se setkáváme až ze značně pozdních zpráv
 - *Saská kronika* z konce **15. stol.** zmiňuje slovanského **boha smrti** jménem Flins
 - dále se setkáváme s božstvy jmény Jutrobog (viz město **Jüterbog** v Braniborsku), Krodo, Cida